

Ekonomik Sistemlerin İş Ahlakına Bakışı: Enflasyonun Etkileri Perspektifinden Bir İnceleme

Resül YAZICI¹

¹ Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, 11100-Bilecik, Türkiye,
resul.yazici@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7875-3331

Özet: Bir ulusal ekonomide GSYİH'nin elde edilmesi sürecinde üretim faktörlerindeki yetersizlik, nihai mal ve hizmet piyasalarında kıtlığa, sonuç olarak enflasyona sebep olacaktır. Ortaya çıkışının başında gerekli önlemler alınmaz ise enflasyonun etkileri; piyasalarda tüm fiyatlamaların bozulmasının sonuçları; hem reel hem de finans sektöründe bazen sert olabilecektir. Enflasyonist ortam tüm kesimleri değişik boyutlarda etkilemektedir. En geniş ölçekte sabit gelirliilerin satın alma güçleri erirken, girdi fiyatlarındaki yükselmeyi başkalarına yansıtabilenler daha zengin olabilmektedir. Gerçek ve tüzel kişilerin bu süreçte kendilerini koruma davranışları enflasyonist süreci daha da artırmaktadır. Özellikle sabit gelirliiler aleyhine gerçekleşen gelir dağılımındaki adaletsizlikten, birilerinin normal işlerini yürütürken hak ve adalete uygun olmayan şekillerde yararlanması kaçınılmazdır. Hanehalklarının, bu süreçte kendilerini bireysel olarak koruma davranışlarının iş ahlakı üzerindeki olumsuz etkileri, maddi ve manevi değerleri erozyona uğratmaktadır. Eğer ahlaki değerlerde gittikçe artan bozulma görülüyorsa bunun ekonomik sistemi de etkilemesi kaçınılmazdır. Çünkü ekonomide, bireysel hırslar nedeniyle üretim ve tüketimde ortak paydada buluşmayı sağlayacak davranışlar zorlaşmaktadır. Olumsuzlukların azaltılabilmesi için evrensel ilkelere sahip bir ekosistem tasarlanma arayışı vardır. Bu arayışların temelinde, ekonomik yapıda iş ahlakının yerleşmesini, adaleti, verimliliği tesis etme esas olmalıdır. Çünkü ekonomik yapının parçaları arasında tesis edilecek denge, sosyoekonomik düzenin aktörlerine de yansıyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, İş Ahlakı, Etik, Kurumsallaşma

Business Ethics Perspective of Economic Systems: A Review from the Perspective of the Effects of Inflation

Abstract: Inadequacy of factors of production in the process of obtaining GDP in a national economy will cause scarcity in the markets for final goods and services, and ultimately inflation. If necessary measures are not taken at the beginning of its emergence, the effects of inflation; the consequences of all pricing distortions in the markets; it can sometimes be harsh in both the real and financial sectors. Inflationary environment affects all segments in different dimensions. While the purchasing power of fixed incomes decreases on the largest scale, those who can pass on the rise in input prices to others may become richer. The behavior of real and legal persons to protect themselves in this process further increases the inflationary process. It is inevitable that someone will benefit from the injustice in income distribution, especially against fixed incomes, while carrying out their normal business, in ways that do not comply with rights and justice. The negative effects of households' self-protective behavior on business ethics in this process erode material and moral values. If there is an increasing deterioration in moral values, it is inevitable that this will also affect the economic system. Because in the economy, behaviors that will ensure meeting on the common denominator in production and consumption become difficult due to individual ambitions. There is a quest to design an ecosystem with universal principles in order to reduce negativities. The basis of these pursuits should be the establishment of business ethics, justice and efficiency in the economic structure. Because the balance to be established between the parts of the economic structure will also reflect on the actors of the socioeconomic order.

Key Words: Inflation, Business Ethics, Ethics, Institutionalization

1. GİRİŞ

Bir ekonominin ulusal sınırları içinde üretilmiş nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarıyla hesaplanmış değeri Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) olarak tanımlanır. GSYİH'nin elde edilmesi sürecinde üretim faktörlerindeki yetersizlik, nihai mal ve hizmet piyasalarında kıtlığa, sonuç olarak fiyatlar seviyesinde yükselme hızı olarak bilinen enflasyona sebep olacaktır. Ortaya çıkışının başında gerekli önlemler alınmaz ise enflasyonun etkileri; piyasalarda tüm fiyatlamaların bozulmasının

sonuçları; hem reel hem de finans sektöründe bazen sert olabilecektir.

Yükselen enflasyonist ortamda herkesin görebileceği en temel sonuç: Sabit gelirliilerin satın alma güçleri erirken, girdi fiyatlarındaki yükselmeyi başkalarına yansıtabilenler daha zengin olabilecektir. Gerçek ve tüzel kişilerin bu süreçte kendilerini koruma davranışları enflasyonist süreci daha da artıracaktır. Özellikle sabit gelirliiler aleyhine gerçekleşecek gelir dağılımındaki adaletsizlik oluşumundan birilerinin normal işlerini yürütürken hak ve adalete uygun olmayan şekillerde yararlanması kaçınılmazdır.

İnsanoğlunun, yerleşik yaşama geçmesiyle birlikte uzmanlaşmayı sağlamasıyla; ekonomik yapıda takas ekonomisinden değişim ekonomisine geçişle birlikte parayı kullanması ve çeşitli nedenlerle enflasyon ile karşılaşması kaçınılmaz olmuştur. Hanehalklarının, bu süreçte kendilerini bireysel olarak koruma davranışlarının, ister istemez iş ahlakı üzerindeki olumsuz etkileri maddi ve manevi değerleri erozyona uğratmıştır. Zira ahlak ve etik değerler, insanoğlunun içinde yaşadığı, ilişkide bulunduğu ortamı biçimlendirir. Etik değerleri, yasalar, düzenlemeler belirler. Özne, kişilere özgü bir ifade olan ahlak, etiğin uygulamaya yansımaları şeklinde açıklanabilir ki, kişiyi kendi davranışları üzerinde hükümde bulunmaya sevk eder. Dolayısıyla bireyin, kendi ahlaki değerleri hakkında *usa vurma*, yargılama yapmasını sağlayan vicdanı şekillenmiş olur.

Bireysel bir değer olan vicdanın yok olmasının, ahlaki değerlerdeki yozlaşmanın kötü örnekleri gittikçe artmaktadır. Ekonomide, üretim ve tüketimde bireysel hırslar nedeniyle ortak paydada buluşmayı sağlayacak davranışların yaygınlaştırılabilmesi zorlaşmaktadır. Olumsuzlukların azaltılabilmesi için evrensel ilkelere sahip bir ekosistem tasarlanmalıdır. Her ne kadar insanlık tarihinde dinlerin yaklaşımlarında da aşırı kâr, stokçuluk, faiz gibi kul hakkına giren, haksız kazanç olarak adlandırılan davranışlar yasaklanmasına rağmen yeterli olmadıkları görülmüştür. Bu yüzden emeğin hakkının tam verilmediği, sömürüldüğü ileri sürülen kapitalist sistem yerine sosyalist, dini, filozofik arayışlar, öneriler olmuştur.

Bu arayışların temelinde, ekonomik yapıda iş ahlakının yerleşmesini, adaleti, verimliliği tesis etme esasları vardır. Çünkü ekonomik yapının parçaları arasında tesis edilecek denge, sosyoekonomik düzenin taraflarına da yansıtacaktır. Örneğin enflasyon gibi istikrarsızlıklar oluşur ve zamanında kontrol edilemez ise ekosistemdeki dengesizlik tüm kesimler arasında sorunlar yaşanmasına ortam hazırlayacaktır. Kısaca ekonomik yapıdaki taraflar arasında her türlü adaletin, uyumun tesisi; üretim faktörlerinin etkin dağılımı; doğruluk gibi değerlerin egemenliği gerçekleştirilmeyecektir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada, geçmişten günümüze ekonomik yapıda yaşanan temel sorunlara, model arayışlarına, niteliksel açıdan bakılacaktır. İktisadi düşünceler tarihi perspektifinden genel bir derleme yapılarak; iktisadi istikrarsızlık olarak enflasyonun ekonomiye ve iş ahlakına etkileri incelenerek önlenmesi ve kontrolü hakkında öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

3. EKONOMİK SİSTEMLERİN İŞ AHLAKINA BAKIŞI

Ekonomik sistemlerde iş ahlakının yerleşmesi, işletilmesi gerekmektedir. Çünkü ahlaki ve etik düzenlemeler sayesinde ekonomik yapının parçaları arasında tesis edilecek denge, sosyoekonomik düzenin tüm taraflarına yansıtacaktır.

3.1. Temel Kavramlar: Ahlak, Etik, Vicdan, İş Ahlakı

İş hayatının ana unsuru; üretim, tüketim, tasarruf elde edilmesi gibi çeşitli ekonomik etkinliklerin kararlarını veren; temel üretim faktörlerine sahip olan birey, bu faaliyetleri tek başına yürütemez. “Tek başına hayatını sürdürmesi mümkün olmayan insanın, yakın ve uzak çevresiyle barışık, hatta doğayla uyumlu bir şekilde hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olup, yazılı olmayan, asgari koşullarda herkesin kabullendiği ya da kabullenebileceği kurallar bütünü ahlak olarak tanımlamak mümkündür. Bir diğer ifade ile ahlak olgusunu; coğrafya, din ve kültür farkı gözetmeksizin her toplumda var olan ve büyük ölçüde de benzerlikler gösteren, insanın birlikte yaşayabilmesinin ortak kurallarını içeren en temel kaideler olarak anlamlandırmak mümkündür” (Karagül, 2022: 5).

Ekonomi kavramının da temelinde, hanehalkı ve yönetim sözcüklerinden oluşan ev yönetimi vardır. Sanayi devrimi ile birlikte üretimin ve ülkeler arasındaki sanayi ve ticari faaliyetlerin artmasıyla birlikte kavram ve ekonomik sistemlerde farklılaşma, gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

Nesnel, düzgüsel bir ifade olan etik değerleri; yasalar, standartlar düzenler. Özne, bir ifade olan ahlak, etiğin uygulamaya aktarılması şeklinde ifade edilebilir. Çünkü ahlak, kişinin kendi davranışlarını yargılamaya iten vicdanını şekillendirir.

Diğer bir bakışla objektif kriterler etiği, davranış söz konusu olduğunda ahlak kavramı kullanılır. Kısacası etik, kamu hizmeti verenlerin, üretim faaliyetlerinde bulunanların, toplumla ilgili düzeni sağlayanların dikkat etmesi gereken kriterlerdir.

Genel olarak iş ahlakı; bütün iktisadi faaliyetlerde dürüstlük, güven, saygı ve hakça davranmayı ilke edinmek ve çevreyle temas halinde bulunurken aynı çevreyi paylaşan topluma destek olmaktır (Özgener, 2020: 57).

3.2. Ekonomik Sistemler ve İş Ahlakı

Ekonomi hakkında ilk görüşlere antik Yunan düşünürlerinde rastlanır. Ahlak felsefesinin kurucularından Sokrat'ın, ahlaki temel görüşü herkese hakkını vermektir. Bunun için de üretim sürecinde adil davranarak herkese üretimdeki hakkı

ettiği oranda verilmelidir. Sokrat'ın öğrencisi Platon da, toplumda işbölümünün önemini savunmuş, bireyselliğe, özel mülkiyete, servete, faize karşıdır. Sokrat'ın diğer öğrencisi, ekonomik konularda bilinen en eski kitap olan *Oeconomicus* yazarı Xenophon'dur. Eski Yunanca'da "Ev Yönetimi" anlamına gelen kitabında iyi bir ev yönetiminin ilkelerinden, servetin en iyi kullanım şekillerinin belirlenmesinin gerekliliğinden, tarımın ticarete tercih edilmesinden, devletin maden işletmeleri, devlet mağazaları gibi faaliyetlerde yer alması gibi önerilerden bahsetmiştir (Tomanbay, 2019: 34-35).

Platon'un öğrencisi Aristo ise hocasının savunduğu ortak mülkiyet yerine özel mülkiyeti, "kullanım değeri" ile "mübadele değeri" veya şeylerin fiyatı arasındaki ayırmada öznel değer teorisini savunmuştur. Bununla birlikte, tefeciliği kınadı ve tüketicilerin, tasarruf sahiplerinin ve yatırımcıların davranışlarını koordine eden bir piyasa fiyatı olarak faize karşıdır (Soto, 2018).

Tarihsel süreci kısaca özetlersek, insanlık tarihinde feodal sistem, burjuvazi, merkantilizm, kapitalizm gibi sistemlerin çarklarındaki para, rant, çıkar, menfaat, yalan, talan gibi olgulara karşı sosyalizm veya dini yaklaşımların iş ahlakı oluşturma konusunda başarılı olmadığı görülmüştür.

Tarihsel süreçte karmaşıklaşan ekonomik yaşam, sürekli yeni arayışlara yol açtığı için iktisat okulu olarak yeni düşünce sistemleri ve kuramlarının uygulayıcılardan oluşan yeni gruplar ortaya çıkmıştır. Zira her bir süreçte ortaya çıkan ekonomik sorunları, bir önceki ekolün teorileri çözemediği için yeni ekol kuramlarıyla boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Çünkü ekonomik sorunlar karmaşıklaştıkça çözümler de sofistike hal almaktadır. Tomanbay'a (2019: 43) göre, ana akım iktisat ya da ortodoks okullarının geleneksel düşünce sistemleri ile çözümleme araçları yeterli olmadığı için diğer bilim dallarından yararlanma gereksinimi ortaya çıkmaktadır. (...) Özellikle heterodoks ve tematik okullar gün geçtikçe çok daha fazla diğer disiplinlerden yararlanmaya başlamaktadırlar.

3.2.1. Kapitalist Ekonomik Sistemde Ahlak

Kapitalizmin kökeninde Protestan inanç ve ahlakı yatmaktadır. Adam Smith, *Ahlaki Duyguların Teorisi*¹ adlı eserinde buna işaret etmiştir (Kurtuluş, 2010: 738).

İngiltere'de sanayi devrimi sonrası hızla gelişen ve karmaşıklaşan ekonomik yaşam işsizlik, enflasyon, yoksulluk gibi çeşitli sorunlara sebep olmuştur.

Dolayısıyla büyüyen sorunlar acil çözümleri kaçınılmaz haline getirmiş ki bu da, iktisadın bir bilim olmasına yol açmıştır.

İktisadın bir bilime dönüşmesi, sistemleşmesinin karşılığı olan kapitalizmin, sadece parayı sınırsız kazanma açlığı ruhuna sahip olmadığını Weber (2008) kısaca şöyle ifade etmiştir: Kapitalizm, akıl dışı güdünün dizginlenmesi, en azından ussal olarak dengelenmesidir. Çünkü kapitalizm kazanç uğraşısı gereği, sürekli, ussal, kapitalist işletmenin yani verimliliğin peşindedir. Böyle de olmak zorundadır. Zira ekonomik sistemin kapitalist düzeni içinde verimliliğe ulaşamayan işletmeler batmaya mahkûmdurlar.

3.2.2. Sosyalist Ekonomik Sistemde Ahlak

Ekonomik sistemlerde birinci uç noktada duran kapitalizmin karşısında "ikinci ekstrem veya uç ise tüm ekonomik ve sosyal faaliyetlerin devlet tarafından yürütülmesidir. Bu ekonomik sistemi K. Marx ve Marksistler "sosyalizm" olarak adlandırır; genelde kabul edilen ve kullanılan terim ise "komünizm"dir. Komünist sistemde temel üretim vasıtaları olan toprak ve sermayenin mülkiyeti devletin elindedir. Devlet tüm ekonomik ve sosyal faaliyetleri bir merkezi plan yardımıyla yürütür" (Hiç, 2017: 125).

Fakat sosyalist sistemin savunduğu toplumcu düşünce, kapitalist sistemdeki şahsi çıkar güdüsünün yerini alamadı sadece rollerde değişiklik olmuştur. Şöyle ki: Kapitalist sistemde kâr peşinde koşan girişimciyi burjuvazi oluştururken; toplumcu düşünce ve dayanışmayı tesis eden sosyalist sistemdeki tek parti yönetimi, burjuva sınıfının yerini almıştır (Işık, 2013: 108-109).

Kısacası servetin ve gücün bir noktada toplanmasına sebep olan sosyalizm, "gücün çok yoğun bir şekilde toplanmasına izin vermeyen tekellerden daha kötüdür. Dahası sosyalist sistemin doğasında bulunan seküler ve ahlaka duyarsız manzara onu, toplum tarafından kabul edilen bir değer sisteminden mahrum bırakmaktadır. Hem ahlaki değerlerin hem de fiyat sisteminin yokluğunda kaynak tahsisine yönelik karar almak için geriye kalan tek filtre mekanizması, güçlü politbüro üyelerinin kaprisleridir. Böylece bu sistemlerdeki zenginler ve yüksek yerlerdeki kişiler, aynı kapitalist ülkelerdeki gibi istedikleri her şeye erişebilmenin zevkini çıkarırken yoksullar, en temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta güçlük çekmektedirler" (Chapra, 2018: 365).

¹ The Theory of Moral Sentiments, D.D. Raphael and A.L.Macfie (eds.), Oxford, Clarendon Press, 1975.

3.2.3. Liberal Ekonomik Sistemde Ahlak

Özel mülkiyeti savunan kapitalist sistemde, devlet sisteme karışmadan piyasanın kendi kurallarına göre; görünmeyen el mekanizmasıyla çalışarak dengesini bulacağı iddia edilir. Liberal ekonomik sistemde, temel hak ve hürriyetleri savunarak bir yerde kapitalist sistemin işleyişine ortam hazırlar. Bozan'a (2018: 27) göre bu durum zaman zaman kapitalizm ile liberalizmin kavramlarının birbirine yerine kullanılmasına da yol açmaktadır.

Küreselleşme, teknolojik gelişme, dijitalleşme kavramları, her alandaki sürekli gelişimin, iş yapma şekillerindeki değişimin anahtar sözcükleri olmuştur ki, bu trend devletlerin kamu hizmetlilerinin yürütülmesi ve yönetilmesine de yansımıştır. Parlak'a (2023: 29) göre bu değişimde: Küreselleşme cereyanıyla birlikte 1980'li yıllarda başlayan Yeni Sağ eksenli politikalar ve Yeni Liberalizm belirleyici olmuştur. Bu sefer devletin ve merkezi yönetimin elinden birçok kamu hizmeti alınmıştır. 1990'lı yıllarda beliren başka bir değişim dalgası devleti de sarmış ve yeni bir devlet formu ortaya çıkmıştır. "E-Devlet" denilen bu format dijitalleşmeyle birlikte derinleşerek Dijital Devlet niteliğine bürünmeye başlamıştır. Bütün bu gelişmeler devlet denilen en üst siyasi aygıtın gelişen toplumsal, ekonomik, politik, kültürel ve teknolojik olaylar karşısında yeniden şekil alması ve yeni kavramlarla anlamlandırılması sonucunu doğurmuştur. Bu noktada konunun asıl kritiği devletin gelişen toplum karşısında hangi konumda olması, hangi ölçekte yapılandırılması, hangi kamu hizmetlerini yürütmesi ve etki alanının ne kadar olması gerektiği sorularının yanıtlanmasıdır. Tam burada reel bir saptama yapmak gerekirse, bugün devleti, bırakınız yarının ihtiyaçlarını karşılamayı, daha bugünden yetersiz bir konuma düşmüş görülmektedir.

Devletlerin, bu yetersizlikler yanında karşı karşıya kalacağı önemli bir tehdit de siber ortamda yaşanacaktır. Arıboğan'a (2023: 13) göre: Günümüzde en önemli mesele "Verinin Kontrolü"dür. Çünkü veri dediğimiz insanı tanımlayan şeydir. Geniş kitleleri biyopolitik olarak kontrol edebilme gücüne sahip olabilmek için bir mücadele yaşanmaktadır. Bu mücadelenin içinde hem devletler hem de devlet dışı aktörler vardır. Twitter'ı Elon Musk'ın satın alması sonrası ortaya çıkan durum, Mark Zuckerberg'in Amerikan Senatosu tarafından baskılanması sonrası Facebook'un, Google'ın topladığı verileri alması bu mücadeleye örnek olmaktadır. Bugün Google'da araştırma yaptığınız zaman Amerika'nın merkezine, Yandex'te araştırma yaptığınız zaman Rusya'nın merkezine bilgi aktarımı yapılmaktadır. Türkiye de bu

mücadeleyi önemli bir biçimde vermektedir. Devletin bilişim sistemleri, savunma sistemleri üzerinde durduğu, çabaladığı bu mücadelenin farkında olduğunu göstermektedir. Şu anda devlet bu mücadeleyi kontrol ettiği için bunu tehdit olarak algılamaktan ziyade silah olarak algılamaktadır. Bütün devletler hem uluslararası rekabette hem de kendi vatandaşları üzerinde sorgulanamaz bir iktidar oluşturabilmek, totaliter bir anlayışla hükmedebilmek için bir silah olarak algılamaktadır.

Bu olumsuz algıya rağmen devletlerin gittikçe yaygınlaşan bilişim sistemleri sayesinde sahip olacağı gücün, işletmeler ve hanehalklarının iş ahlakı yaklaşımında, bireysel karar verme yetkisi kalmayacak şekilde kullanılması mümkündür. Bu konuda bağımsız düzenleyici ve denetleyici yapılar aracılığıyla uluslararası standartlar referans alınarak oluşturulacak yasal, etik değer düzenlemelerinin, her ölçekte kapsayıcı bir şekilde; iş ahlakının içselleştirilebilmesi konusunda kullanılabilmesinde avantaj sağlama imkânı olacaktır.

4. ENFLASYONUN İŞ AHLAKINA ETKİLERİ

Ahlakın özümsemediği durumlarda, genel doğrular öznel bakışlara göre oluşur ise bireylerde nesnel bakışı, etiğin varlığını, piyasaların adil işleyişini beklemek beyhudedir. Özellikle ekonomik sistemdeki mikro ve makro dengeleri bozan fiyat istikrarsızlıklarından enflasyonun yaşanması durumunda aktörlerin kendilerini koruma ve/veya daha fazla kazanma hırsları hem dengeleri hem de iş ahlakını olumsuz etkilemektedir. Kısmen mikro ölçekteki bu olumsuzluk "ülkelerin jeopolitik güçlerini aşındıran bir unsur olarak da değerlendirilebilir. Bu görüşü daha ileriye taşıyıp, enflasyonu konvensiyonel savaşların sivil cephesini vurabilen yıkıcı bir silaha dahi dönüşebildiğini söylememiz mümkündür" (Ersoy ve Uçkun, 2022: 33).

4.1. Temel Kavramlar: Enflasyon, Deflasyon, Fiyat İstikrarı

Fiyat istikrarı, ekonominin parasal dengesinin belli bir fiyat düzeyinde sabitleştiği durumu ifade etmektedir. Fiyatların belli bir düzeyin altında veya üstündeki devamlı ve hızlı değişimleri enflasyon ve deflasyonun varlığını gösterirken fiyatların istikrarlı olmadığını göstermektedir (Akdiş, 2001: 280). Fiyatlardaki istikrarsızlık paranın değerinin korunmadığını ifade eder. Çünkü paranın değerinin korunduğu - fiyat istikrarının olduğu ekonomik yapıda, yatırım, tüketim ve tasarruf gibi kararların alınmasındaki belirsizlikler ve alınan riskler daha düşüktür. Fakat fiyat istikrarsızlığının olduğu ekonomik yapıda ve toplumsal yaşamda onarılması çok güç yıkımlar gerçekleşmektedir.

Enflasyon ilke olarak, mal ve hizmet fiyatlarında uzun bir süre boyunca genel bir artış olarak tanımlanır ve bunun sonucunda paranın değerinde ve dolayısıyla satın alma gücünde bir düşüş olur. Deflasyon, genel fiyat seviyesinin uzun bir süre boyunca düşmesidir. Fiyat istikrarı, genel fiyat değişimlerine ilişkin belirsizliği azaltarak ve böylece fiyat mekanizmasının şeffaflığını artırarak daha yüksek yaşam standartlarını destekler. Ayrıca fiyat istikrarı, faiz oranlarında artışa sebep olan enflasyon risk primini düşürür; enflasyon risklerinden korunmaya yönelik faaliyetleri gereksiz kılar; vergilendirme ve sosyal güvenlik sistemlerinin bozucu etkilerini azaltarak genel refaha katkı sağlamaktadır. Son olarak, fiyat istikrarı, örneğin enflasyondan kaynaklanan nominal alacakların (banka mevduatları, devlet tahvilleri, nominal ücretler şeklindeki tasarruflar) gerçek değerinin aşınması ile ilişkili servet ve gelirin keyfi dağılımını önler (ECB, 2009: 7).

4.2. Temel Kavramlar: Devalüasyon-Faiz-Enflasyon Etkileşimi

Genel olarak gelişmekte olan ekonomilerdeki istikrarsızlıkların temelindeki içsel sorunlar, dışsal olanlardan daha baskındır. Özellikle dış kaynak ihtiyacı, üretimde enerji, makine gibi girdilerde dışa bağımlılık nedeniyle karşılaşılan arz yönlü sorunlar, talep kaynaklı olanlarla birlikte enflasyona sebep olmaktadır. Dışa bağımlı üretim ve tüketim modelinden dolayı artan döviz ihtiyacı yerli paranın değer kaybına yol açan devalüasyonu kaçınılmaz yapmaktadır. Çünkü devalüasyona, enflasyon ile faiz arasında olan sebep sonuç ilişkilerini göz ardı eden para ve maliye politikalarının tercihi yol açmaktadır. Kısacası devalüasyon-faiz-enflasyon etkileşiminden kaynaklanan sorunlar, iç ve dış kaynak yetersizliği olan ülkelerde hem finansal sistemi hem de aktarım kanalıyla reel sektörü olumsuz etkilemektedir. Çünkü reel sektörün girdi olarak finansal sermayeye ulaşmasındaki sorunlar ve yüksek fiyatlamalar onların ürettiği nihai mal ve hizmetlerin fiyatlarına enflasyon olarak yansımaktadır.

4.3. Enflasyonun Ekonomiye ve İş Ahlakına Etkileri

Üst başlıklarda özetlenen devalüasyon-faiz-enflasyon etkileşiminden kaynaklanan sorunların temelinde, enflasyonun neden mi sonuç mu olduğu tartışmaları sonucunda gereken önlemlerin zamanında alınmaması yatmaktadır. "İktisat

literatüründe ana akım iktisada göre, sermaye hareketlerinin serbestliği altında dışa açık ekonomik sistemi uygulayan ekonomilerde aynı anda öngörülemez ya da iktisat literatüründe imkânsız üçleme olarak da nitelendirilen faiz oranları, serbest döviz kuru ve sürdürülebilir enflasyon oranlarının kontrol edilebilmesi mümkün görülmemektedir" (Tezer, 2022: 45). Zira asıl etkileri, piyasalarda tüm fiyatlamaların bozulması; özellikle finans sektöründe tahvil fiyatları ile faiz arasındaki ters yönlü ilişki nedeniyle (Silikon Vadisi Bankası², Signature Bank gibi) bazı bankalara çok sert yansıdığı görülmektedir. Özetle bu olumsuzlukların:

- Hanehalklarının servet ve gelirlerinde aşınmalar;
- İşletmelerin girdi süreçlerini yönetememesiyle nakit akışlarında sorunlar oluşturmasının iflas riski;
- İşletmelerin yüksek fiyatlamalarla enflasyonu besleyen süreçler;

Nedeniyle hem mikro hem de sosyal huzursuzluk ve siyasi istikrarsızlık gibi makro sorunlara yol açması kaçınılmazdır.

4.3.1. Enflasyonun Ekonomiye Etkileri

Ekonomik istikrarsızlıklar, tüm kesimlere farklı şekillerde tesir etmesi nedeniyle geniş bir etkiye sahiptir. "Enflasyonun en önemli etkisi var olan gelir dağılımını bozmasıdır. Bu bozulma, işçi, memur, rantiyeye (faiz ve kira geliri sahipleri) gibi gelirleri para cinsinden sabit olan sınıf ve tabakaların aleyhine olur. Çünkü bu gibi kimseler, gelirleri fiyat artışlarını ancak bir gecikme ile arkadan izleyebildiği için, ara yerde, gerçek satın alma güçlerinde enflasyon oranında bir kayba uğrarlar. Kayba uğrayan başka bir grup, para cinsinden tasarrufu ya da alacağı olan kimselerdir. Faiz oranı enflasyon hızının gerisinde kaldığı sürece bu kimselerin birikmiş paraları ve alacakları eriyip gider. Bu nedenle enflasyon dönemlerinde hiç kimse para cinsinden tasarruf yapmak istemez" (Aren, 2007: 177). Çünkü Parasız'a (2002: 47) göre de: Enflasyon para biriminin satın alma gücünü aşındırmaktadır. Yani enflasyon vergisi koymaktadır. Parada değer kaybı bekleyişleri, bireyin yerel para birimi cinsinden aktifleri tutma arzusunu azaltmaktadır. (...) Fiyatlar düzeyindeki belirsizlik iktisadi planların daha rassal ve spekülatif olmasına neden olur. Bu durum iktisadi faaliyetleri olumsuz yönde etkiler. Enflasyon bir ekonomideki fiyatlardaki artışın ağırlıklı ortalamasıdır. Piyasa

² SVB'nin iflası, ABD'de 2008'deki küresel mali kriz sonrası, en son Washington Mutual bankasının iflasından bu yana kayıtlara geçen en büyük banka iflası olmuştu. İflas ABD ve Avrupa'da hisse senedi piyasasını olumsuz etkilemiş, dünya çapında bankacılık hisselerinde düşüş görülmüştü. 1983'te kurulan SVB, teknoloji endüstrisi bankacılığında

uzmanlaşmıştı ve genellikle start-uplara krediler veriyordu. Aynı zamanda start-upların halka arzlarına da yardımcı olan SVB, varlıkları dikkate alındığında ABD'nin büyük bankaları arasında 16'ncı sırada yer alıyordu (BBC, 2023).

ekonomisinde fiyatlar farklı oranlarda yükselir. Fakat enflasyon, nispi fiyat dağılımını sistematik olmayan bir şekilde aşırı derecede değiştirir. Böylece fiyat sistemi, hem mal ve hizmetlerin nispi kıtlığını tam olarak yansıtamaz hem de gelecekteki fiyatların öngörülmesi güçleştirir. Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılabilmesi ekonomide sağlanacak olan fiyat istikrarı ile mümkündür.

Fiyat istikrarsızlığı durumunda, finansal sistemin etkin finansal aracılık yapma kabiliyeti azalmakta; yüksek risk primi içeren faiz oranları yüksek seyretmekte; uygulanan politikalara güvensizlik olduğu için hükümetlerin kapsamlı ve uzun soluklu ekonomik programlar uygulaması mümkün olmamaktadır. Ayrıca fiyat istikrarının olmaması uluslararası piyasalarda ekonominin rekabet gücünü azaltmakta; sermaye piyasalarına erişimini kısıtlamakta; iş gücü piyasalarının etkin çalışmasını engellemekte; gelir dağılımını bozmakta ve bireylerin karar alma süreçlerinde geleceğe bakmaktan çok geçmişe endeksleme alışkanlıklarının ortaya çıkmasına yol açarak, enflasyonun atalet kazanmasına neden olmaktadır. Bu ve benzeri nedenlerle, para politikasının birincil amacının fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek olarak belirlenmesinin gerekliliği genel kabul görmüştür (Kara ve Orak, 2008: 2).

4.3.2. Enflasyonun İş Ahlakına Etkileri

Ekonomiyi ahlak ile ilişkilendirmede ana sorun farklı kamu tercihi teorileri içinde olan kamu politikasının nasıl olacağıdır? Naqvi'ye (2019: 64) göre: Kamu politikasının ekonomik olan ve olmayan özgürlükler arasında ve ayrıca politik özgürlük ile gelir ve servetin eşit dağıtımı arasında denge kurmayı başarması için onun adil, doğru, tarafsız ve yerleşik çıkarlara hizmet etmiyor olarak görülmesi gereklidir. Yalnız o zaman kapsayıcı bir politik mutabakat inşa edilebilir ve kanunen eşitlikçi bir kamu politikası için kamu desteği kazanılabilir.

Bu desteğin oluşturulamaması ve "toplumdaki ahlaki boyutun eksikliği durumunda, maddi varlıkların ve isteklerin tatmini araç olmaktan çıkıp başlı başına birer amaç olurlar. Böylece tatmin, ihtiyaçların karşılanması bir fonksiyonu olarak kalmaz ve başkalarıyla yarışmaktan çok daha fazlası haline gelir. Dolayısıyla birey üzerindeki baskılar altından kalkabileceğinin çok ötesine geçer ve iç huzur zarar görür. Bütün bir üretim çarkı dolaylı ya da dolaysız bir şekilde azami miktarda isteğin tatmin edilmesi için yönlendirilmiş olur. Eğer bankacılık sistemi de suça ortak olursa, insanların imkânlarının ötesinde yaşamlar sürdürmeleri mümkün hale gelir. Böylece kaynaklar üzerindeki talepler katlanır, dengesizlikler artar ve bu mücadeleye ayak uyduramayanlar geride kalır. Yoksulluk ve ekonomik

eşitsizlikler ortaya çıkar. İhtiyaçların giderilmesi hedefi giderek daha çok hasar görür. Tatminsizlik ve toplumsal gerilim kızışır, ümitsizlik ve yabancılaşma belirtileri bireysel ve toplumsal hayatın her alanına yansır" (Chapra, 2018: 360).

Bundan olumsuzluklardan dolayı uzun vadeli ve kalıcı başarıların sağlanabilmesi için kurumsal yapılara ve hafızalarının dinç tutulmasına ihtiyaç vardır. Temel sorun, paranın iç ve dış değerindeki kayıpların yansımaları olan enflasyonun neden mi sonuç mu olduğunun boşuna tartışılmasıdır. Bunun yerine istikrarsızlığa yol açan ana faktörler kadar asimetrik bilgi, piyasa düzensizlikleri, ters seçim, ahlaki tehlike gibi problemler nasıl önlenebilir sorularına cevaplar aranmalıdır. Çünkü bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumlar görev tanımlamalarının gereklerini zamanında icra etmediklerinden veya dikkate alınmadıklarından piyasa fiyatlarındaki değişimler, objektif bir şekilde zamanında gözlemlenmediğinden sinyal etkisi oluşmamış veya önemsenmemiş, gerekli müdahaleler yapılmamıştır. Kısacası, arz ve talep koşullarındaki dengesizlik nedeniyle bulunamayan mal en pahalı olandır. Bu yüzden ekonomik istikrarsızlıkların temel göstergeleri büyümeden ilgili otoriteler gerekli sektörel teşvikleri, düzenlemelerini ve denetlemelerini zamanında, kapsayıcı bir şekilde yapmalıdırlar. Zira sabit gelirliler aleyhine dönüşen süreçte, hormonlu büyüme şekliyle enflasyon, canavarını büyütürken, iş ahlaki erozyona uğruyor. Sonuç, zengin daha zengin, gelir dağılımında adaletsizlik kaçınılmaz oluyor.

Bireylerin, ekonomideki alıcı-satıcı, kamu hizmetlerinden yararlanıcı, vergi ödeyici görevleri; siyasi ortamda oy verici; bürokrat veya politikacı rollere dönüştüğünde davranış farklılıklarının görülmesi, ahlaki değerlerin statülere göre değişmesi sürdürülemezdir. Bu yüzden Sakal ve Kitapçı (2009: 33) çalışmasına göre: Tüm kamu kaynaklarını yönetmekle ve bunları adaletli bir şekilde tahsis etmekle görevlendirilen siyasetçilerin de ahlaka uygun davranışları son derece önemlidir.

Bu olumsuzluklar nedeniyle sistem, bireysel ahlaki değerlerin devreye girmeyeceğini varsayarak tedbiri elden bırakmadan; etik düzenlemeleri; bağımsız düzenleyici ve denetleyici yapıları kapsayıcı bir şekilde devreye almalıdır.

5. SONUÇ

Genel olarak ekonomik sistemlerin iş ahlakına bakışının, dönemin dünya görüşlerine, bireysel çıkar anlayışlarına ve çıkan sorunlara tepki olarak birbirini eleştirerek geliştiği görülmüştür. Bu gelişim sürecini

Levent (2018: 112) şöyle özetlemiştir: Modern kapitalizm olarak iktisadi liberalizm, iş ahlakına yaklaşımını kapitalist sistemi savunmak şeklinde ortaya koymaktadır. İş dünyasındaki sorunları, gereksiz devlet politikaları ve bireylerin ihmalkârlığında aramaktadır. Modern kapitalizme karşı olan Marksist iktisat ise iş ahlakına da karşıtlık şeklinde konumlanıp ve iş ahlakını gereksiz bir çaba olarak görürken; iş dünyasındaki temel sorunların kapitalizmin doğasından kaynaklandığını iddia etmektedir. Kurumsal iktisat da bir karşı çıkış iktisadi olduğu için kapitalist sistemi mahkûm etmekte ve ortodoks iktisadın kurumları görmezden gelen yaklaşımını eleştirmektedir. Kurumsal iktisat, işletmeleri de birer kurum olarak değerlendirip organizasyon teorisi bağlamında iş ahlakına yaklaşmaktadır. Dolayısıyla kurumsal iktisada göre modern iktisatta kurumsal bir analiz yapılmadığı için işletme sorunları da layıkıyla ele alınmamaktadır.

İşletmeler ve hanehalklarında iş ahlakı gittikçe kötüleştiği için çözüm; bireysel karar verme yetkisi kalmayacak şekilde yasal, etik değer düzenlemelerinin hazırlanabilmesi konusunda ilgili uluslararası standartların referans alınması ve içselleştirilebilmesi için kurumsal düzenlemelerin sağlanması gerekmektedir. Kurtuluş'a (2010: 757) göre de: İş ahlakı standartlarının uluslararası hukuk çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi ve uluslararası yaptırımlı yasalar getirilmesi de gerekmektedir. Devlet piyasa ekonomisinin işleyişini ahlaki ölçütlere uygun hale getirici yönde kararlar almalıdır. Gerek tüketicilerin gerekse de yatırımcıların ahlaki tercihler doğrultusunda hareketleri teşvik edilmelidir. Örneğin ahlaka aykırı üretim ve uygulamaları olan işletmelerin tercih edilmemesi; ürünlerinin alınmaması; iş ahlakına aykırı davranış sergileyen firmaların hisselerine yatırım yapılmaması ama iş ahlakına uygun davranışların ise ödüllendirmeleri gerekmektedir. Bu bilincin oluşturulmasında sivil toplum kuruluşlarına büyük görevler düşmektedir.

Sonuç olarak, ahlaki eksikliklerin egemen olduğu piyasalardaki sorunları çözebilmek için uluslararası iş yapma standartlarının egemen olması sağlanmalıdır. Bunun için de devletin bağımsız düzenleyici ve denetleyici yapıları, şeffaf, hesap verebilir ve kapsayıcı bir şekilde her alanda faaliyette bulunmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akdış, M. (2001). Para Teorisi ve Politikası, İstanbul: Beta Yayın.
- Aren, S. (2007). 100 Soruda Para ve Para Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Arıboğan, D.Ü. (2023). Teknolojik Gelişmelerin Siyasal Hayata Etkileri. Tesam Strateji Dergisi 2, 11-13.

- BBC. (2023). Silikon Vadisi Bankası'nın İflası. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c72dlvn65230>
- Bozan, M. (2018). Liberalizm ve Neo-Liberalizm Bir Kriz Döngüsü mü, Yoksa Siyasi Bir Kurgu mu?. Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 4 (1), 26-40.
- Chapra, M. U. (2018). İktisadi Tehditler ve İslam. Gülnihal Kafa (Çev.). Ankara: İktisat.
- ECB (2009). Price Stability: Why Is It Important For You? European Central Banks Eurosystem. https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/whyprices_tability_en.pdf
- Ersoy, B. ve Uçkun, N. (2022). Jeopolitik Teoriler ve Riskler Işığında Bankacılık Sektörü Brics ve Türkiye Örneği. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Hiç, Ö. (2017). Ekonomik Sistemler ve Rejimler. JOEEP Journal Of Emerging Economies And Policy, 2 (1), 124-136.
- Işık, A. (2013). Sosyalist Ekonomik Sistemden Piyasa Ekonomisine Geçişin Nedenleri. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 20, 105-118. Doi: http://dx.doi.org/10.11611/JMER168_105
- Kara, A.H. ve Orak, M. (2008). Enflasyon Hedeflemesi. Ekonomik Tartışmalar Konferansı. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/6d56677c-1a8e-4a26-a4be-e4935b9a8533/kara_orak.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-6d56677c-1a8e-4a26-a4be-e4935b9a8533-m3fBaI-
- Karagül, M. (2022). İktisat, Ahlak ve Kapitalizm. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6, (1), 1-21.
- Kurtuluş, B. (2010). İş Ahlakı: Geçmişte ve Günümüzde. Journal of Social Policy Conferences, 0 (50),737-759. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/891/9935>
- Levent, A. (2018). İktisadi Sistemler ve İş Ahlakı, "Temelleri ve Uygulamalarıyla İş Ahlakı" içinde, Editörler: Nihat Erdoğan, Ömer Torlak, Kübra Bilgin Tiryaki, İgiad, 92-116.
- Naqvi, S. N. H. (2019). Ahlaklı Olmak ve İnsanın Esenliği Üzerine Görüşler - İslam İktisadına Bir Katkı. Miraç Çeven (Çev.). Ankara: İktisat Yayınları.
- Özgener, Ş. (2020). İş Ahlakının Temelleri: Yönetimsel Bir Yaklaşım. 5.B., Ankara: Nobel.
- Tezer, H. (2022). Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye Ekonomisinde Enflasyon Gelişmeleri ile İlgili Bir Araştırma, "Ekonomik Analizleri ve Ekonomiye Yansımalarıyla Para, Banka ve Dış Ticaret I" içinde, Editör: Serkan Varsak, Ankara: Gazikıtabevi, 45-66.
- Parasız, İ. (2002). Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar Dünyada ve Ülkemizde Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları. 2. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parlak, B. (2023). Dijital Devrimin Odağı: Dijital Devlet ya da Devlet 5.0. Tesam Strateji Dergisi 2, 29-33.
- Sakal, M. ve Kitapçı, İ. (2009). Siyasal Ahlak Dışı Davranışlara Farklı Bir Çözüm: Anayasal İktisat ve Ahlak Anlayışı. Sosyoekonomi, 5(10)2009/2, 31-48.
- Soto, J.H. (2018), Economic Thought in Ancient Greek. <https://mises.org/library/economic-thought-ancient-greece>

Tomanbay, M. (2019). İktisadi Düşüncenin Gelişimi ve İktisat Okulları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 31-45.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1359249>

Weber, M. (2008). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Çev. Zeynep Gürata), 5.B., Ankara, Ayaç Yayınevi.